

ÖZBEKİSTAN'DA HACI BEKTAŞ VELÎ İLE İLGİLİ YAYINLAR

Nadirhan HASAN¹

ÖZET

Hacı Bektaş Velî sadece Türkiye'de değil, Özbekistan'da da tanınmıştır. Özellikle, onun Hoca Ahmed Yesevî yolunda yürüyen bir mutasavvıf olması, Bektaşilik gibi Anadolu tarihinde önemli yer tutan bir tarikatın kurucusu olması, Türkistan aydınlarının da ilgisini çekmiştir. Bu yazımızda bu ilgiden dolayı Özbekistan'da yapılan Bektaşilikle ilgili çalışmalar tanıtılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hacı Bektaş Velî, Bektaşilik, Makalat, Eser, Aktarma

PUBLICATIONS ABOUT HACI BEKTASH VELI IN UZBEKISTAN

ABSTRACT

Hadji Bektash Velî is not only famous in Turkey but also in Uzbekistan. Especially, he has been known as a follower of Yasaviy's mysticism, Khoja Ahmed Yassaviy, and as a founder of the Bektashi order, which has had an important place in the history of Anatolia, has attracted interest among intellectuals in Turkestan. In this article we will focus on the work studied about the Bektashi in Uzbekistan.

Keywords: Hacı Bektashi Velî, Bektashiyya, Maqalat, Book, Translation

GİRİŞ

Özbekistan bağımsızlığına kavuştuktan sonra ülkede birçok ilim, kültür, din ve tasavvuf büyüğünün isimleri gündeme geldi, onların eserlerine değer verilmeye başlandı. Hoca Yusuf Hemedani, Hoca Ahmed Yesevî, Hoca Abdulhalik Gicduvani, Necmeddin Kübra, Bahaeddin Nakşibend, Hoca Übeydullah Ahrar gibi birçok manevi önderin hayatları ve eserleri geniş kapsamda incelenmeye başlandı.

80'li yıllarda Özbekistan'da yeniden başlayan Hoca Ahmed Yesevî'yle ilgili tetkikler sonucunda Yesevilik ekolüne mensup şair ve yazarların çalışmalarına da merak uyandı. Zira, Yesevilik tarihinden bilindiği üzere Sufi Muhammed Danişmend, Hâkim Süleyman Ata, İsmail Ata, Hazini, Alim Şeyh, Muhammed Şerif Hüseyini, Şeyh Zinde Ali, Hudaydad-ı Velî,

¹ Dr, Fatih Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, nkhasanov@fatih.edu.tr

Azım Hâce gibi birçok manevi önder Pir-i Türkistan'dan sonra hem fiilen hem de eserleriyle Yesevilik ekolünü yaymaya çalışmışlardır. Nitekim, Hâkim Ata Süleyman Bakırgan'ın hikmetleri vasıtasıyla Altın Ordu ve Tatar ülkesine Yesevilik geleneği ve Harizm kültürü ulaşmış, Seyyid Ata ve dostlarının çalışmalarıyla Deşti Kıpçak İslamiyetle tanışmıştır.

Kemal İkani, Kutbeddin Haydar, Hoca Bahaeddin Nakşibend gibi Yesevi takipçileri Ahmed Yesevi öğretisinden beslenerek İkaniyye, Hayderilik, Nakşibendilik gibi tarikatları kurmuşlardır.² Kaynak eser ve araştırmalardan anlaşıldığına göre Hacı Bektaş Velî Horasani-i Rumi'nin kurduğu Bektaşilik tarikati Yesevilik etkisiyle oluşmuş ve Anadolu Türklerinin sosyal ve manevi hayatında önemli rol oynamıştır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin Anadolu'daki takipçileri olan Hacı Bektaş Velî ve Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri de Özbek bilim adamları tarafından araştırılmaya ve aktarılmaya başlandı. Yunus Emre'nin şiirleri Özbekçeye aktarılıp onun hayatı ve eserleri hakkında birkaç makale yayımlandı. Prof. Dr. M. E. Coşan'ın "Yunus Emre ve Tasavvuf" risalesi Özbekçeye aktarıldı (Yunus Emre ve Tasavvuf, 2001). Burada Hacı Bektaş Velî ve Bektaşilikle ilgili Özbekistan'da yapılan aktarma çalışmaları kısaca tanıtılacaktır.

Özbekistan'da Hacı Bektaş Velî'ye yönelik araştırmalar iki yönlü yapılmaktadır. Bir taraftan Hacı Bektaş Velî'nin hayatı ve eserleri araştırılmakta, diğer taraftan da bazı bilim adamları ve tercümanlar onun eserlerini yayınlayıp okuyucuların istifadesine sunmaktadırlar.

Konuyla ilgili ilk çalışma, '90'lı yılların başında Prof. Dr. Arif Osman tarafından "Mulakat" dergisinde yayımlanan "Bektaşiyiye" adlı makaledir (Osman s. 53-56). A. Osman yazısında "Nefehat ül-üns", "Vilayetnâme", "Cevahir ül-Ebrar", "Kühn ül-ahbar" gibi muteber kaynak eserlerdeki Hacı Bektaş Velî'yle ilgili çeşitli tarif ve tavsiflere yer vermiştir. Onun Şeyh Lokman Perende vasıtasıyla Hoca Ahmed Yesevi'ye bağlı olduğunu kaydetmiştir. Hacı Bektaş'ın hayatı ve faaliyetiyle ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Müellif yazısında yer yer Ahmed Lütfi Efendi, Selanikli Şeyh Muhammed bin Osman, Âşık Paşazade, Fuad Köprülü, Hasan Basri Erk, Mahmud Esad Coşan, Kadri Erdoğan gibi geçmişte ve günümüzde yaşamış tarihçi ve akademisyenlerin Hacı Bektaş Velî konusundaki fikirlerinden istifade etmiştir. Bununla birlikte müellif Hacı Bektaş Velî'ye atfedilen "Vilayetname"lerden çeşitli nakiller yapmıştır. "Makalat" eserini tanıtmakta, ondaki gönülle ilgili fikirleri tahlil etmektedir. Hacı Bektaş Velî'nin düşünceleri ve Bektaşilik öğretisinin o dönemdeki önemini vurgulamaktadır.

Hacı Bektaş Velî konusundaki ikinci makale, tanınmış edebiyatçı âlim, Prof. Dr. İbrahim Hakkul tarafından "Sırlı Âlem" dergisinde 1998 senesinde yayımlanmıştı (Hakkul 1998). Bu yazıda bilim adamı, Hacı Bektaş'ın hayat hikâyesi ve fikirlerinden bahsetmekte, Bektaşiliğin Yesevilik zemininde oluştuğunu vurgulamaktadır. Hacı Bektaş Velî'den söz ederken,

² Kaynak eserlere ve araştırmacılara göre Hoca Bahaeddin Nakşibend hazretlerinin büyük sufi olarak yetişmesinde Hakim Ata (ruhani), Şems Kulal, Halil Ata, Kusam Ata gibi Yesevi meşayihinin çok hizmetleri olmuştur.

Ebul Ferec Vasıtî, Mahmud Esad Coşan gibi ilim adamlarının fikirlerinden istifade eder. Makâlât'taki düşüncelerin eğitim ve felsefe mazmununu açmaya çalışır. Ahmed Yesevî'nin "Fakrnâme"siyle Hacı Bektaş Velî'nin Makalat'ındaki fikrî benzerliklerden söz eder. Hacı Bektaş'ın insanın kendisini tanınması, Abidlik ve Ariflik, Nefs ve Kalp, Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikata dair önemli fikirlerini tahlil eder. Makalenin sonunda bilim adamı "Demek, Hacı Bektaş'ın fikir ve tavsiyeleri bugün bile değerini kaybetmemiştir." sonucuna varır ve "Makalat"tan Özbekçeye aktardığı insanın yaratılışıyla ilgili bölümü okuyuculara takdim eder.

Hacı Bektaş Velî konusunda yapılan üçüncü ve en önemli çalışma 2000 senesinde Taşkent'te "Makalat"ın Özbekçeye yapılan tercümesidir. Prof. Dr. M. E. Coşan'ın hazırladığı "Makalat" tenkitli metninden yapılan bu aktarmayı da yukarıda ismi geçen bilim adamı İbrahim Hakkul gerçekleştirmiştir (Hacı Bektaş Velî, 2000). Burada şunu da söylemek gerekir ki, Hacı Bektaş Velî'nin irfani mirasının Özbekistan'da tanınmasında Türkiyeli akademisyenlerin, özellikle Prof. Coşan'ın çalışmaları önemlidir.

Ön sözünde çevirmenimiz Hacı Bektaş Velî hakkında geniş bilgi vermekte, "Makalat"ın tenkitli metnine dair görüşlerini belirtmektedir. Hacı Bektaş Velî fikirlerinin aktüelliğine dikkat çekmektedir. Söylemek gerekir ki, "Makalat"ın Özbekçesi yayınlanınca, Özbek halkı Ahmed Yesevî'nin Anadoludaki önemli bir takipçisini yakından tanımaya müesser oldu. Okuyucular arasında Hacı Bektaş Velî'nin görüşlerine merak uyandı. Bektaşiliğin daha geniş anlamda tanınmasına katkıda bulundu.

Dördüncü çalışma şahsının "Marifet canı diriltir" başlıklı makalesiydi (Hasan, 2000). Bu makale esasen Hacı Bektaş Velî "Makalat"ının Özbekçe metnini okuyuculara ve ilim ehline tanıtmak amacıyla yazılmış olup makalede Hacı Bektaş Velî ile ilgili fikirlere yer verilmiştir.

Bir başka çalışma, 2001 senesinde yayımlanan "Hoca Ahmed Yesevî: Hayatı, Eserleri ve Gelenekleri" adlı kitaptır (Hoca Ahmed Yesevî, 2001). Bu kitap Prof. Dr. Mehmed Şeker ve Necdet Yılmaz tarafından yayına hazırlanan ve 1996 yılında İstanbul'daki Seha Yayınevinde basılan "Hoca Ahmed Yesevî: Hayatı, Eserleri, Tesirleri" (Hoca Ahmed-i Yesevî 1996) bildiriler kitabının Özbekçe çevirisidir. Bu çeviriye Ahmed Yesevî konusunda Özbekistan'da yapılan önemli çalışmalar da dâhil edilmişti. Bu kitaptaki makalelerde Hacı Bektaş Velî ve Bektaşiliğe dair çok ve rengârenk fikir ve mülahazalar yer almıştır. Nitekim onda Prof. Dr. M. E. Coşan ve Prof. Dr. Abdurrahman Güzel tarafından Ahmed Yesevî'nin "Fakrname"sindeki fikirlerle Hacı Bektaş Velî'nin "Makalat"ındaki mukabil fikirler tetkik ve tahlil edilmiştir. Örneğin, bunlardan birisinde Coşan, Hacı Bektaş Velî "Makalat"ının Ahmed Yesevî "Fakrname"sine benzediğini kaydederken: "Makalat'taki 'Fakrname'ye benzeyen bir bölümde 'Salik dört aşamayla Hakka yetişir: Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat. Her bir aşamada on makam var', denilmiştir. 'Fakrname'de de aynen bunun gibi belirtilmiştir. Menkibede: 'Kul Allah'ın huzuruna dört kapıdan girer', denilmişse, Ahmed Yesevî 'kırk makam var', demektedir. Kısacası, mezkûr iki eser esas itibariyle bir-birine benzemektedir. Zira Hacı Bektaş Velî XIII y.y.de yaşamış olup, Horasan'ın Nişapur şehrinden Anadolu'ya gelmiştir. Hocası Lokman-ı

Perende vasıtasıyla Ahmed Yesevî silsilesine mensuptur” (Hoca Ahmed Yesevî 2001:20) diye yazıyor. Prof. Dr. A. Güzel bu mukayeseyi daha da genişletmekte ve önceki yazarın fikrini kuvvetlendirerek şöyle yazmaktadır: “Kıyaslardaki benzerlikler ve farklardan malum olmaktadır ki, Şeriat kapısında Ahmed Yesevî'nin zikrettiği on makamdan dokuzu Hacı Bektaş'ta da aynı tarzdadır... Tarikat kapısıyla ilgili Yesevî ile Hacı Bektaş'ın yedi makamı müşterektir... Marifet ve Hakikat kapısındaki yedi makamın benzediğini görmekteyiz. Diğer üçü aslında bir, fakat ifadesi farklı makamlardan ibarettir. Dört kapıda zikredilen kırk makamdan otuzu birbirleriyle aynıdır. Geri kalan on makam yalnız ifadede farklıdır. Hadd-ı zatında bu kadar cüzi fark eden bir eserin iki nüshasında da görüldüğü için bunlara fark da denilmez. Durum böyleyken, bu küçük mukayese Ahmed Yesevî'nin ve Hacı Bektaş'ın Türkistan'da başlayan aynı geleneğin mensupları olup, ikisinin de maddi yönden olmasa bile, manevi yönden müşit-mürit ilişkilerine sahip olduklarını ispat etmektedir” (Hoca Ahmed Yesevî 2001:199-200).

Bu kitabın önemi, Ahmed Yesevî ile Hacı Bektaş arasındaki ilişkileri Özbek okuyucularına daha geniş tanıtmaktan gelir. Biz burada Hacı Bektaş Velî'yle ilgili yazıların esasen “Tiryak ül-muhibbin”, “Cevahir ül-ebrar min emvac il-bihar”, “Menakıb-ı Hacı Bektaş Velî”, “Velayet-name”, “Reşehat ül-ayn el-hayat”, “Tibyan ül-vesail il-hakayık”, “Ravzat us-sefa”, “Kunh ül-ahbar”, “Seyahat-name” gibi kaynak eserlere dayanarak ele alındığını kast etmekteyiz. Özellikle, Hacı Bektaş Velî'nin Ahmed Yesevî'ye bağlı olup Bektaşiliğin de Yesevîliğin bir devamı olduğu, Lokman-ı Perende'nin tarihi şahıs olduğu, Hacı Bektaş Velî'yi yetiştirdiği, Anadolu'nun fethi, Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Hacı Bektaş Velî, Sarı Saltuk gibi Yesevî takipçilerinin mühim hizmetlerde bulduklarına dair birçok konu Türkiyeli akademisyenler tarafından esaslı olarak telkin edilmiştir.

Hacı Bektaş Velî düşüncelerinin Özbekistan'da tetkik ve teşvik edilmesinden söz ederken Özbekistan devlet televizyon ve radyosundaki birkaç eğitim ve edebiyat programında da Hacı Bektaş Velî'yle ilgili konuşmalar yapıldığını hatırlamak gerekir. Bu programlarda bu büyük zatın düşünceleri tahlil edilerek tarihî hizmetleri anlatılmıştır.

Kısacası, yukarıda zikredilen çalışmaların tümünde Hacı Bektaş Velî'nin esasen Hoca Ahmed Yesevî ve Yesevîliğe bağlı olarak incelendiğini ayrıca vurgulamak gerekir. Çünkü kaynak eserlerde, özellikle Yesevîliğe dair mühim kaynak olan Hazini'nin “Cevahir ül-ebrar” kitabında Hacı Bektaş Velî Hoca Ahmed Yesevî'nin sadık takipçisi olarak zikredilmiştir.³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hacı Bektaş Velî hazretlerinin “Bir olalım, iri olalım, diri olalım!” düsturu bugün daha büyük önem kazanmıştır. Biz memnuniyetle söylemek isteriz ki, bağımsızlıktan sonra Özbek halkı Türkiye'ye ne kadar yakınlaşmış ise, bu büyük ülkenin Yunus Emre, Hacı Bektaş Velî, Hacı Bayram Velî, Aziz Mahmut Hüdayi gibi azizlerini tanımada da o kadar başarılı olmuştur. Ümit ederiz ki, iyi niyetle başlatılan bu çalışmalar daha büyük gayret ve başarıyla devam edecektir.

3 Hazini, Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin Sufi Muhammed Danişmend, Süleyman Hakim Ata, Baba Maçın, Amir Ali Hakim, Hasan Bulgani, İmam Merğazi, Şeyh Osman Mağribi gibi “kamil-ı mükemmil” halifelerinin hizmetlerini tarif ederken, Hacı Bektaş Velî hazretlerini de “onlar cümlesindedir” diye saygıyla dile almaktadır (Hazini. Cevahir ül-ebrar min emvac il-bihar, 38 b-39 a).

KAYNAKÇA

Hakkul, (İbrahim) (1998). Hacı Bektaş Veli. Sırlı Alem, Haziran.

Hasan. (Nadirhan) (2000). Marifet canı diriltir... Özbekistan Edebiyatı ve Sanatı, 3 Kasım.

Hacı Bektaş Veli, (2000). Makalat. Türkçeden Özbekçeye çeviren ve önsöz yazan Prof. Dr.

İbrahim Hakkul Taşkent, Abdulla Kadiri Halk Mirası neşriyatı, Taşkent.

Hacı Bektaş Veli, (1986), Makâlât, Haz: Prof. Dr. Esad Coşan, Sehâ Neşriyatı, Ankara.

Hazini, Cevahir ul-ebrar min emvac il-bihar. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY Bölümü no: 3893.

Hoca Ahmed Yesevi: Hayatı, Eserleri, Gelenekleri (2001). (Özbekçeye aktaran ve yayına hazırlayan Prof. Dr. İbrahim Hakkul, Dr. Nadirhan Hasan, Ar. Gör. Azize Bektaş). Özbekistan Yazarlar Birliği Edebiyat Vakfı yayınevi, Taşkent.

Hoca Ahmed-I Yesevi: Hayatı, Eserleri, Tesirleri (1996). Yay. Haz. Prof. Dr. Mehmet Şeker, Necdet Yılmaz, İstanbul.

Özcan (Hüseyin) (2009). Hacı Bektaş Veli: hayatı, eserleri ve sufilik yolu, İstanbul.

Osman (Arif) (1996). Bektaşiyiye. Mülakat, Mart, s. 53-56.

Yunus Emre ve Tasavvuf (2001). Yay. haz. Dr. Seyfeddin Seyfullah, Taşkent.

Bektaşı Figürleri